

Krešimir Bagić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ff.dubrava@gmail.com

Prva hrvatska stilistika¹

Učitelj u karlovačkoj Višoj djevojačkoj školi Janko Tomić objavio je 1875. *Hrvatsku stilistiku*, prvi udžbenik koji u nastavu uvodi temeljne postavke discipline koja je novovjeka nasljednica retorike. U uvodu autor stilistiku određuje kao „nauku koja nam daje pravila i uputstva o pismenom govoru u obće“. U središnjem dijelu priručnika Tomić nudi određena ključnih pojmova i postupaka (stil, pismo, figure, monolog, dijalog, opis, pripovijest, rasprava). Knjigu zaključuje sažetom informacijom o govorništvu. Iako je slijedio slične njemačke priručnike, Tomićeva je knjiga iznimno važan prinos hrvatskoj filologiji. Ona stilistici priskrbljuje mjesto u nastavi jezika i književnosti, sudjeluje u oblikovanju hrvatske stilističke terminologije te čitatelju nudi svojevrsnu antologiju tekstova domaćih i stranih autora kojima su oprimjerene opisivane pojave.

Ključne riječi: stil, stilistika, terminologija, Janko Tomić

U povjesnici hrvatske filologije važan se događaj zbio 1875. godine. Tada je Janko Tomić², tridesettrogodišnji učitelj Više djevojačke škole u Karlovcu, objavio *Hrvatsku stilistiku*, knjigu koja je odlukom Kraljevske zemaljske vlade odobrena kao

¹ Tekst je prvi put objavljen kao pogovor e-knjizi *Janko Tomić. Hrvatska stilistika* (stilistika.org, Zagreb 2019), stoga ga se ovdje donosi bez kategorizacije.

² Pedagog i književnik Janko Tomić (1842–1902) školovao se u Zaboku, Krapini, Zagrebu, Varaždinu, Karlovcu i Rijeci. Učiteljevao je u Karlovcu. Objavio je sljedeće knjige: *Zornica iliti zbirka čudorednih i zabavnih pripoviedakah* (1866), *Hrvati, to jest crtice iz hrvatske povjesti* (1868), *Hrvatska, to jest crtice iz zemljopisa Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine; s dodatkom Kranjske, Štajerske, Koruške, Goričke, Srbije, Bugarske i Crne Gore i napokon pridav povjesticah iz prošlosti Hrvatah* (1869), *Oris Zemlje za školu i dom s osobitim obzirom na hrvat-sku državu* (1872), *Knjiga pobožnih, poučnih i zabavnih pripoviedakah* (1872), *Hrvatska stilistika* (1875), *Slike iz hrvatske i slovienske poviesti za gradjanske i više djevojačke učione* (1879), *Pripoviedke iz obće poviesti staroga vieka* (1882), *Sielo za zabavu i pouku* (1887), *Pripovijetke za mladež* (1901). Književne i stručne radove tiskao je u brojnim časopisima. O Tomićevu samopri-jegornom prosvjetiteljskom radu dobro svjedoče stihovi nekrologa Stjepana Širole:

»pomoćna knjiga« učiteljima pedagogija, preparandija, viših djevojačkih i muških građanskih škola te gimnazija i realki. Bio je to prvi hrvatski priručnik discipline koja se upravo u 19. stoljeću konstituirala te koja od retorike preuzima i rekonceptualizira pojam stil.

U predgovoru *Hrvatske stilistike* Janko Tomić čitatelja obavještava o motivaciji za pisanje tog priručnika, njegovu karakteru, koncepciji i jeziku kojim piše. Među ostalim doznajemo da se dotad o stilu učilo iz njemačkih udžbenika, da je na knjizi radio više godina, da je u tom trenutku „hrvatska knjiga“ nerazvijena a i terminologija da je „neorano polje“ (Tomić 1875: V). Autor bez krznanja ističe da mu je cilj bio sastaviti priručnik u kojemu neće težiti za izvornošću nego za korisnošću te da se pri njegovoj izradi služio s više njemačkih priručnika tog tipa koje potpisuju: Ch. F. Falkmann, Carl Georg Högelsberger, Josef Kehrein, Ernst Ludwig Ritsert i Fridolin Wagner, Otto Lange, P. Nikol. Schleiniger. K tome u dijelu o prozi koristio je *Teoriju proze* beogradskog profesora Vladimira Vujića. Kada je riječ o jeziku i pravopisu, Tomić napominje da je slijedio Jagićeva pravila i običaje koje je prepoznao u listu *Vijenac*, tj. da se odlučio za „posredujući put pisanja između Zagreba i Beograda: između zapada i izтока t. j. između Gajeve i Vukove škole, koje imaju za temelj hercegovačko-dalmatinsko narječje“ (Tomić 1875: XIII–XIV).

1. Inauguracijska gesta

Hrvatska stilistika broji 501 stranicu. Čine ju *Uvod* i šest poglavlja: *Pisma (epistole)*, *O razgovoru*, *Opisivanje (opis, descriptio)*, *Pripoviest (narratio)*, *O raspravah i Dodatak* posvećen govorništvu. Uvod je zapravo opsežan traktat u kojemu autor izlaže svoju koncepciju stilistike koja združuje elemente retoričke tradicije, nauk o figurama i pojedina gramatička poglavlja, napose ona koja se tiču sintakse (o hrvatskoj izreci, njezinoj razumljivosti, zorovitosti i simetriji).

Nauka pak, koja nam daje pravila i uputstva u pismenom govoru u obće, zove se: stilistika ili teorija stila iliti sloga, a dieli se na dva glavna diela: na teoriju proze i teoriju poezije. (Tomić 1875: 3)

Nakon tog određenja autor izdvaja svojstva dobrog stila (čistoća, točnost, običajnost, određenost, jasnost, kratkost, originalnost, dostojnost, dobroglasnost), definira i opimjeruje 55 figura, izlaže uvriježenu retoričku razdiobu na tri glavne vrste stila,

Sveg života radin, maran Ti si –

A da nikad malaksao nisi, –

Svojim perom kitio nam knjigu. (Škola, 1. 11. 1902)

Više podataka o Tomićevu životu i djelu donosi monografija Marijana Tenšeka *Janko Tomić: književnik, učitelj, pedagog* (2007).

dodaje joj sedam „podrobnih ili podređenih“ vrsta, naposljetku definira definiciju i distinkciju, dakako uz obilje primjera.

Tomićeva gesta inauguracije nove discipline u hrvatskoj filologiji ponajviše se očituje u *Uvodu*, i to na nekoliko razina. Najprije on stilistiku postulira kao disciplinu koja će se baviti pisanim iskazima, tj. koja će ih opisivati, ali i propisivati različitim pravilima, praktičnim savjetima i upućivanjem na tekstove–uzore. Potom mjestimice oblikuje hrvatsko nazivlje bilo da uz uvriježene klasične pojmove navodi ili predlaže njihove domaće inačice bilo pak da prevodi neuvriježene pojmove. Tako se uz personifikaciju, metaforu, antitezu, sinegdohu ili korekciju u njegovu priručniku pojavljuju kroatizmi *oličenje, prenosba, protimba, izvadak i popravak*. Kada pak pobraja „podrobne ili podređene“ vrste stila, autor je prisiljen kreirati čitav odjeljak retoričko-stilističke terminologije pa tako izdvaja: *strpan slog (genus dicendi densum, pressum), kratki i pun misli slog (genus dicendi concisum et sententiosum), prelomljeni i lakonički slog (genus dicendi abruptum et laconicum), vatreni, strastveni, pokretajući slog (genus dicendi vehemens, incitatum et rapidum), cvatući, živahni, slikovni, jasni slog (genus dicendi floridum, vividum, pictum, luminosum), nježni, sladki, laskavi slog (genus dicendi tenerum, dulce unctuosum) i dosjetljivi, bockavi i satirični slog (genus dicendi salsum, pungens, satiricum)*³. Budući da je upravo više puta ponovljen pojam slog, umjesno je napomenuti da Tomić rabi za današnjega čitatelja pomalo zbunjujuće terminološko dvojestvo: disciplinu naime uvijek zove stilistikom, a njezin predmet – stil – u pravilu označava šulekizmom slog. Naposljetku Tomićeva se utemeljiteljska gesta ogleda i u oblikovanju definicija različitih pojmova, postupaka i pojava. Te su definicije nerijetko slikovite, formulirane jezikom u kojemu se susreću indukcija i dedukcija te koji je gdjekad blizak izraznim obrascima usmene kulture, npr:

Eufemizam je, kad se koje zlo blažim izrazom krsti, nego li ga u istinu zaslu-
žuje. (1875: 28)

Concessio (dopuštanje). Kad se protivniku u čem popusti ili što dopusti, ali uz
ogradu tako, da onda tim jače uzmogneš braniti svoje nazore ili misli. (1875:
34)

U nastavku knjige Janko Tomić usredotočuje se na podrobnju stilističku ekspertizu pet važnih diskurzivnih pojava – pisama, razgovora, opisa, pripovijesti i rasprava, da bi ju zaključio sažetom informacijom o govorništvu. Svaki od spomenutih pojmova podrobno je pojašnjen, izdvojene su i opisane njegove podvrste, ponuđeno mnoštvo savjeta i naputaka. Tematizirane pojave tiču se važnih onodobnih diskurzivnih praksi i oblika iskaza. Pojedina poglavlja nude zamatke konceptualizacija pojava koje će kasnije postati predmetom čestih i veoma kompleksnih teoretizacija. Recimo poznavatelj naratologije naći će rudimente teorije pripovijedanja u Tomićevu određenju pripovijesti,

³ Usp. Tomić 1875: 56–66.

opisu trodijelnosti njezine forme, izdvajanju bitnih svojstava i vrsta pripovijedanja. Pojedina će pak poglavlja suvremenom čitatelju djelovati poput arhaičnih storija o dobrim dijelom iščezlim komunikacijskim vrstama. Primjer takvog poglavlja je ono posvećeno pismima u kojemu autor među ostalim razlikuje prijateljska, udvorna, poslovna i poučna pisma, historička, filozofička, književna, pastirska, svečana pisma, manifeste, proklamacije, javne pozive, bulletine, izvješća itd.

Pomniji će čitatelj lako opaziti da je u Tomićevu izlaganju izrazito naglašeno razlikovanje iskaza prema sadržaju, svrsi, kontekstu, poziciji pošiljatelja, publici kojoj su namijenjeni i sl. Takva analitička osjetljivost u njegovu stilistiku unosi elemente studija koji će se u 20. st. uobličiti u funkcionalnu stilistiku.⁴ Svijest o važnosti funkcionalne usmjerenosti konkretnog iskaza manifestira se najviše u opsesivnim i detaljističkim razvrstavanjima iskaza te u brojnim praktičnim savjetima o tome za kojim postupkom, tonom ili rječnikom u određenoj prigodi posegnuti. Istu svijest Tomić pokazuje i u odabiru citata. Kada ilustrira izgled definicije, on navodi 37 primjera, uz ostalo i određenje razgovora francuskog pisca i enciklopedista Jean–Jacquesa Rousseaua:

Razgovor (la conversation). Ton dobre konverzacije iliti razgovora prirodan je i teče; nije dosadan niti razpušten (frivolan), učen je, no bez pedanterije, ve-seo no bez halabuke, ugladjen ali bez afektacije, galantan, ali ukusan, šaljiv ali bez dvoumnih izraza. Razgovori nisu ni desertacije ni epigrami; u razgovoru se umuje, ali se ne argumentuje, zabavan je i šaljiv, ali bez tako zvanoga igranja riečmi (sans jeux de mots); rieči se spajaju duhovito i razborito s maksimami (moralnimi poukama) i dosjetkama, s duhovitom šalom i moralnom ozbiljnošću. U razgovoru se govoru o svačem, da svaki o nečem govori; ne udubljuje se u pitanja, da se društvo ne bi dugočasilo; predlaže se kao mimogredce, razpravlja se hitro; elegancija sprovedja preciznost; svatko kaže svoje mnienje te ga podupire sa nekoliko rieči; nitko ne udara na tudje (mnienje) žestoko; nitko ne brani tvrdokorno svojega. Razgovara se, da se razjasi pouči, zaustavi se ili prekine s prepirkom, svako se pouči, svako se zabavlja, sve se razilazi zadovoljno. A mudri samo može ponieti sa sobom nauke o predmetih, o kojih je vriedno, da se na samu razmišlja. (Tomić 1875: 90)

Rousseauov citat istovremeno je dobar primjer definicije, istančana karakterizacija razgovora koja prikladno najavljuje poglavlje Tomićeve knjige posvećeno tom verbalnom fenomenu te jezgrovit prikaz onoga što će kasnije stilistike zvati razgovornim stilom.

⁴ Taj potencijal Tomićeva djela opaža i Lj. Josić (2018).

2. Udžbenik i čitanka

Uopće posebna su vrijednost *Hrvatske stilistike* primjeri. Ta je knjiga zapravo amalgam udžbenika stilistike s jedne i obimna čitanka reprezentativnih tekstova kojima se opimjeruju raspravljani pojmovi, pojave i postupci s druge strane. Barem dvostruko više prostora zauzimaju citati domaćih i inozemnih pisaca u odnosu na Tomićev autor-ski tekst. Sam Tomić u predgovoru napominje: „Za valjanost pravilah jamče mi vèrstni »naši« (hrvatski i srbski) pisci, kojih sam dèla upotrèbio« – : počev od Ivana Gundulića, Gjorgjića i Kačića, pa do Ivana Mažuranića, Ivana Trnskoga, S. Milutinovića Saraj-rije, Vuka, Kurelca, Stanka Vraza, Račkoga, Štrossmajera, Mušickoga, Pavlinovića, Janka Jurkovića, Fijamina, Vujića, Vukelića, Vrčevića, Vebera, Šenoa, J. S. Popovića, dr. Steića, Mijata Stojanovića, Živka Vukasovića i mnogo drugih.“ Tom popisu treba pridružiti kanonske autore u rasponu od Homera i Platona preko Goethea, Schlegela, Schillera, Lessinga, Kanta, Herdera i Schleiermachera do Racinea, Chateaubrianda, Montaignea, Pascala ili Turgenjeva. Prijevode ulomaka tekstova tih pisaca u pravilu potpisuje autorov suradnik i prezimenjak, sveučilišni profesor Petar Tomić.

Autor *Hrvatske stilistike* nerijetko je sklon navođenju brojnih primjera za istu poja-vu. Kada raspravlja o portretnom opisu, Tomić čitateljima podastire portrete Cicerona, Platona, Plutarha, Demostena, Herodota, Tukidida, Horacija, Tacita, Montaignea, Dan-tea, Pascala, Descartesa, Bacona, Leibnitza i Newtona, nudeći tako tadašnjemu čitatelju osnovne informacije o životu i djelovanju tih iznimnih filozofa, govornika, povjesni-čara i pjesnika. Kada pak raspravlja o biografiji, neslučajno se odlučuje za biografije spisateljica: najprije izdvaja žensku liniju hrvatske književnosti podsjećajući na život i djelo Cvijete Zuzorić, Katarine Zrinski, Jelene Ohmučević, Marije Dimitrić, Anice Bošković, Lukrecije Bogašinović, Srećke Fantastić, Barbare Vragović, Magdalene Na-daždi i Dragojle Jarnević, a potom im pridružuje biografije Slovenke Josipe Turnograd-ske–Vrbančić, Poljakinje Sofije Wegierske i Francuskinja Madame de Staël i George Sand. Spomenute su autorice odreda prikazane kao iznimno hrabre žene, domoljupke, osobe spremne podnijeti svaku žrtvu koja će pridonijeti razvoju knjige. Neki od tih bi-ografskih prikaza veoma su opsežni te dijelom funkcioniraju i kao sofisticirani kritički portreti (osobito se to odnosi na biografije Dragojle Jarnević, Wegierske, Madame de Staël i George Sand).

Navođenje obilja primjera čini se posve podesnim u trenutku kada se u našoj sredi-ni oblikuju osnovni stilistički i retorički obrasci i kada se sustavno počinje izgrađivati domaće znanstveno nazivlje. Janko Tomić očito je smjerao dvoje: svojim tekstom upu-titi školarce i sve zainteresirane u elemente stilistike, a bogatim, raznovrsnim i često veoma izdašnim citatima pružiti im raznovrsne dopunske informacije o književnosti, povijesti, znanosti i sl. U tom rudniku citata nađe se doista svašta – Kolumbovo pismo španjolskom kralju Ferdinandu kao primjer historičkog pisma, Šenoin tekst o Zagrebu u 16. vijeku kao primjer prostog opisa, Kurelčev govor nad grobom Ljudevita Gaja kao

primjer pogrebnoga govora itd. Ipak stilističara će najviše obradovati dva primjera u poglavlju posvećenom oblicima raspravljanja: prijevod znatnog dijela Buffonova teksta *Discours sur le style* iz 1753. i Veberova rasprava o bogatstvu i ljepoti hrvatskoga jezika. Posvuda citirani Buffonov pristupni govor francuskoj akademiji, u kojemu se javlja krilatica *Stil je čovjek sâm*, nikad poslije nije preveden na hrvatski jezik što samo potvrđuje golem potencijal Tomičeva priručnika. Veberova je pak rasprava ekstatična pohvala hrvatskome jeziku u kojoj se susreću jezikoslovac i patriot, u kojoj emocije pripremaju tlo tvrdnji da je hrvatski jezik najbogatiji i najzvučniji među europskim jezicima. Dovoljno je pročitati samo zaključnu rečenicu tog spisa:

Ako sakupim u jedno, što je dosada razloženo, mogu tvrditi, da je naš hrvatski jezik: bogat u korjenikah i tvorkah, blagoglasan sa razmjerno uredjena gradiva, plastičan sbog divna ustroja, živ sa nebrojenih promiena, razgovjetan i krjepak po onomatopoetičkih riečih, kratak i krasan kroz dionike, prerazličit od sile raznih oblika, svakako vrstan bratimiti se svakim dapače i prednjačiti mnogomu drugomu jeziku. (A. Veber Tkalčević prema: Tomić 1875: 404–405)

3. Pohvala i polemika

Pojava *Hrvatske stilistike* Janka Tomića odmah je zamijećena u javnosti. Čim je tiskana, u novosadskom časopisu za zabavu, nauku i književnost *Javor* Jovan Živanović (potpisan inicijalom prezimena – Ž.) objavljuje kraći prikaz kojim knjigu preporučuje tvrdeći da je „s mnogim trudom i veštinom izrađena po najboljim književnicima nemačkim u toj struci“, da se „odlikuje lepim primerima iz naše književnosti“ te da su tekstovi stranih pisaca prevedeni „lepim hrvatsko-srpskim jezikom“ (1875: 1086). Najveći dio prikaza Živanović je potrošio na citat pisma srpskog pedagoga Živka Vukasovića, preuzetog iz Tomičeve knjige.

Druga reakcija znatno je opsežnija i delikatnija. Riječ je o obuhvatnoj kritici, zapravo polemičkoj analizi knjige iz pera Dragutina Jambreščaka u tri nastavka u Matičinu časopisu *Vijenac*.⁵ Iako ustvrđuje da je „jedna od ponajvažnijih potreba za književni napredak i procvat svakog naroda bez dvojbe valjana stilistika“, taj se kritičar – kako tvrdi – „nemalo osupnuo“ kada je kao autora stilistike vidio ime gotovo anonimnoga Janka Tomića a ne „ime kojega razglašenoga stiliste hrvatskoga“⁶ (Jambreščak 1876: 330). U nastavku Jambreščak sustavno, točku po točku, dovodi u pitanje Tomičevu knjigu. Počinje s dva načelna prigovora. Prvi se tiče naslova: *Hrvatska stilistika*, sma-

⁵ Postoji stanovita nedoumica oko prezimena kritičara Tomičeve knjige. Prva dva nastavka teksta potpisuje *Dragutin Jambreščak*, a treći *Dragutin Jambreščak*. Petar Tomić odgovara *Jambreščaku*, a u naše doba Ljubica Josić (2018) beziznimno ga spominje kao *Jambrečaka*. Ovdje sam se odlučio za oblik *Jambreščak*.

⁶ U tekstu izrijekom spominje Vebera, Jurkovića, Miškatovića i Šuleka. (Jambreščak 1876: 330).

tra, krivo je naslovljena, tj. ona nije hrvatska nego opća stilistika jer njezin pisac ne uvodi „svojimi pravili posebice u duh hrvaštine“ nego „razlaže pravila dobra sloga u obće“ zbog čega ona jednako može poslužiti „Hrvatu kao i Nehrvalu, vještu hrvaštini“ (1876: 330). Drugi se tiče koncepcije knjige – Jambrešćak naime misli da je Tomićeva stilistika „mnogo povukla u svoj krug od retorike (figure i nauku o besjedničtvu) i gramatike (izreke, perijode)“ (1876: 331) te žali što pisac nije progovorio o barbarizmima i zauzeo se za »čišćenje« jezika. Nakon načelnih prigovora, uslijedile su pojedinačne opaske. Jambrešćak među inim ustvrđuje da su pravila koja Tomić navodi „shodna i valjana“ (1876: 331), što nije uvijek slučaj i s njihovim ilustracijama – loš je primjer za onomatopeju, pogrešan za aposiopezu, za pretericiju se moglo naći i boljih, sinegdoha se ne može na hrvatski prevesti kao izvadak; primjera je previše, posebice iz Kurelca; previše je „zgotjnih prievoda“ „povadjenih malo na poprieko iz francezkoga“ (1876: 348), a premalo citata autora kakvi su Miškatović, Rački, Mesić, Perkovac ili Šulek. Moralistički osviješten kritičar spočitava Tomiću i navođenje ženskih životopisa: „Životopis Staelke i George Sandove, izvadjen iz *Vienca*, mogao se pokratiti, pri čem bi bile izpale alineje kao ona: ‘Mlada kalvinka ne bijaše stvorena, da u nasladah pariškoga braka, *à la mode* sreću i zadovoljstvo nadje’, koja bez potrebe podražuje žensku znaličnost i može nepovoljno djelovati na čudorednost.“ (Jambrešćak 1876: 350) Naposljetku Jambrešćak se okreće jeziku i stilu pisca *Hrvatske stilistike*. Nalazi da je Tomićev jezik nedotjeran, da obiluje pleonazmima, tautologijama, nejasno izrečenim mislima, gramatičkim i ortografskim greškama, neobičnim riječima (Jambrešćak 1876: 350), da je struktura njegova sloga već u predgovoru „drljava“, da rabi brojne barbarizme, brka određene i neodređene pridjeve, da griješi u deklinaciji, sročnosti, mjestu enklitike, poretku riječi u rečenici...⁷ Sve u svemu žestoka, analitična, izvacima iz knjige obilato potkrijepljena kritika. Pomnja s kojom je pisana i njezina iscrpnost na svoj način upućuju na važnost knjige i problematike kojoj je posvećena, ali i na status i karakter tadašnjega stručnog dijaloga.

⁷ Spomenuo sam da je Janko Tomić, rabeći topos retoričke skromnosti, već u predgovoru nastojao predvidjeti, time oslabiti pa i otkloniti, moguće prigovore koji se tiču njegovih kompetencija da napiše prvu hrvatsku stilistiku, obilježjā njegova idioma, gramatičkih i pravopisnih rješenja, velikog broja tiskarskih pogrešaka i nesrazmjera između količine autorskog teksta i primjera. Ipak, unatoč tim pristupnim napomenama, svaki će iole jezično osjetljiviji čitatelj *Hrvatske stilistike* opaziti da u knjizi ima dosta kolebanja, dvostrukosti, nespretnosti pa i grešaka. Primjerice Tomić rabi različita pravopisna rješenja (*filozofija* i *filosofija*; *potpisati* i *podpisati*, prezime njemačkog povjesničara u istom tekstu piše trojako – *Schlosser*, *Šlosser* i *Šloser*, dok ime njegova kolege Georga Webera pohrvačuje a prezime ostavlja kako jest pa govori o *Gjuri Weberu* itd). Nerijetko mu se dogodi da otvori zagradu, ali ju zaboravi zatvoriti (isto se zna dogoditi i s navodnicima), naslove knjiga katkad piše velikim a katkad malim početnim slovom, gdjekad posegne za enelagom lica (kao u rečenici „Vi biste mogao svaki rad mirmo poduzeti“ u Goetheovu pismu Schilleru) i sl. Dio tih kolebanja nedvojbeno je posljedica tadašnje jezične kulture, tj. nedovršenosti standardizacijskih procesa, a dio želje da se knjiga što prije privede kraju. No povremene jezične nedosljednosti i nespretnosti nikako ne dovode u pitanje značaj Tomićeva projekta inauguracije stilistike.

Jambreščakov tekst nije ostao bez odjeka. Reagirao je povjesničar Petar Tomić, koji je – kako je spomenuto – za *Hrvatsku stilistiku* prevodio ulomke tekstova s različitih jezika. Njegov članak „Kritika na kritiku“ tiskan je u pet nastavaka u *Primorcu*, kraljevičkom časopisu za politiku, narodno gospodarstvo i pomorstvo. Petar Tomić Jambreščaka u klasičnoj polemičkoj maniri zove „svećenikom“, „Vienčevim kritičarom“, „kritikom“, „rimokatoličkim popom i učiteljem mladeži“, „moralistom“. Svoju kritiku kritike sazeo je u 24 paragrafa nezadovoljan što taj autor „tako mučan i tegotan posao ‘diplomatskom’ lahkocom i nonšalansom presudjuje“ (Tomić 1876, 91). Otklanjajući jedan za drugim sve Jambreščakove prigovore, Petar Tomić s ponosom konstatira da je „u ‘hrvatskoj stilistici’ do 200 upotrebljenih (posredno ili neposredno) pisaca ne samo hrvatskih, nego i svih skoro izobraženih naroda“, dodajući „da nijedna njemačka ili francuska stilistika neima toliko putokaza učiteljem i svakomu, koliko ‘hrvatska stilistika’.“ (1876, 91) Na prigovor da citati sa srpskoga, iz Vujićeve knjige, nisu pohrvaćivani, Petar Tomić odgovara pozivanjem na Buffonovu maksimu da je stil čovjek sâm, tj. zagovara potpunu individualnost jezika pisca, što je i prilično štivu koje se zove stilistika. Opasku o izostanku govora o barbarizmima otklanja navođenjem dvjestotinjak riječi „koji su s našom poviesti i kulturom srastli, pa se teško daju otkloniti iz jezika hrvatskoga.“ (Tomić 1876: 4), jezične nedosljednosti i nezgrapnosti u autorovu izlaganju tumači kao znake otvorenosti. Itd. Itsl.

4. Praksa čitanja

Da bismo bolje sagledali važnost i značaj Tomićeva priručnika, premjestimo pogled s njegova sadržaja i recepcije na globalni kontekst i nastanak stilistike kao nove istraživačke paradigme koje praksa „neprestano oscilira između proučavanja osobitosti govora, s jedne, i književne interpretacije koja neizostavno počinje analizom jezičnih osobitosti i jezične organizacije teksta, s druge strane“ (Bagić 2006: 7).

Kako se obično tvrdi, pojava stilistike kolidira s romantizmom i odustajanjem od monolitne slike svijeta kojoj je cjelovitost i razumljivost jamčilo vrhovno biće, tj. bog. U romantizmu u središte pozornosti dospijeva pojedinac s unikatnim iskustvom, jedinstvenu sliku svijeta zamjenjuju brojni partikularni svjetonazori, jezik i svijet prestaju se percipirati kao oblikovane datosti na koje čovjek ne može utjecati, dapače njihova se značenja munjevito i neprestano množe i usložnjavaju. Alain Finkielkraut (2013) napominje da moderno doba nagovještaju Cervantesov Don Quijote za kojega svijet bez boga postaje nerazumljiv i zastrašujuć te Descartesova maksima „Cogito, ergo, sum“, kojom se čovjek utemeljuje kao gospodar svih mjera, kao subjekt. Kada je riječ o diskurzivnim praksama, naznačena se promjena očituje u pomaku od propisa prema opisu. Umjesto retorike, koja je nudila pravila za proizvodnju različitih vrsta iskaza, na scenu stupa stilistika koja se usredotočuje na recepciju iskaza i koja će najprije funkcionirati kao praksa čitanja. Švicarski semiotičar Jean Molino podcrtava da je u retoričkoj

tradiciji stil objektivan pojam koji odgovara kodovima izraza, koji se izvana nameću piscu ili govorniku, dok stil u stilistici odgovara posebnoj viziji, oznaci individualnosti i posebnosti subjekta u diskurzu. (Molino 2006: 316)⁸

Indikativno je da je riječ stilistika na isteku 18. st. prvi upotrijebio romantičarski pjesnik Friedrich Novalis, i to kao sinonim za retoriku (v. Guiraud 1964: 5). Kasnije u toku 19. st. konceptualno se profilirala sama disciplina pa je i pojam dobio distingvirano značenje (v. Till 1997: 67). Kao konstituirajući spisi nove discipline obično se izdvajaju *Lehrbuch der Stilistik*⁹ njemačkoga filologa Simona Heinricha Adolfa Herlinga iz 1827., Wocesterova studija *A Treatise on Style* iz 1846., *Essai d'une théorie du style* francuskog profesora književnosti Edmonda Arnoulda iz 1851. i knjiga *The Philosophy of Style* engleskoga mislioca Herberta Spencera iz 1852.¹⁰ Termin stilistika u francuskim se rječnicima kao naziv za znanost o stilu javlja od 1872., a Oksfordski ga rječnik u tom značenju prvi put bilježi 1882. godine.

Kada u naznačeni kontekst smjestimo *Hrvatsku stilistiku* Janka Tomića, možemo ustvrditi da su onodobni hrvatski filolozi i pedagozi umješno prepoznavali znake vremena i prilično promptno reagirali na recentna događanja u struci. Pojava tog priručnika signal je razvijene svijesti o potrebi što pomnijeg njegovanja izraza, ali i tadašnjega općeg stanja duha koje je pogodovalo nastanku i naglom razvoju stilistike. Stilistički obrat u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti Tomićeva je knjiga nagovijestila da bi ga potvrdila *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole* Ivana Filipovića objavljena 1876. godine. Jedan je stilistički priručnik mogao biti dobrodošao incident, ali dva istovrsna u nepunih godinu dana definitivno su označila filološki trend kakvom se suvremeni hrvatski stilističar može samo nadati.

⁸ Dakako smjena paradigme je postupna. Molino (2006: 316) piše da stil poprima „dvostruki izgled“ u 16., 17. i 18. st., tj. da se tada osvješčuje postojanje dviju njegovih strana – objektivne, koja pretpostavlja da je stil kôd, i subjektivne, koja pretpostavlja da stil upućuje na posebnost pojedinca.

⁹ Puni naslov knjige glasi: *Grundregeln des deutschen Stils oder der Periodenbau der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für stylistischen Unterricht.*

¹⁰ Jean-Jacques Briu donosi izabranu bibliografiju stilističkih spisa u Njemačkoj i Europi od 1785. do 1943. V. https://www.academia.edu/34809517/Stylistiques_et_norme_id%C3%A9ale.pdf

Literatura

- Bagić, Krešimir. 2006. Od stilema do globalnoga stilskog potpisa. U: *Bacite stil kroz vrata, vratit će se kroz prozor: suvremena francuska i frankofona stilistika*. [prir. Bagić, Krešimir]. Zagreb: Naklada MD, 5–13.
- Briu, Jean-Jacques. L'apport des stylistiques à la norme idéale de l'enseignement de l'allemand (1785-1943). https://www.academia.edu/34809517/Stylistiques_et_norme_id%C3%A9ale.pdf. Pristup 8. svibnja 2019.
- Buffon, Georges-Louis Leclerc. 1753. *Discours sur le style, prononcé à l'Académie française, le 25 août 1753*. E-knjiga: https://fr.wikisource.org/wiki/Discours_sur_le_style. Pristup 10. svibnja 2019.
- Finkielkraut, Alain. 2013. (26. 9) Dva naloga avangarde. *Ogledi i rasprave*. Prev. Marina Belin–Radulović. Treći program HR.
- Guiraud, Pierre. 1964. *Stilistika*. Preveo: Branko Džakula. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Jambrešćak, Dragutin. 1876. „Hrvatska stilistika” Janka Tomića. *Vienac* 20: 330–331, 21: 347–350, 22: 363–366.
- Josić, Ljubica. 2018. Pišćev jezik u hrvatskim stilistikama XIX. stoljeća. U: *Jezik in fabula: zbornik radova*. [ur. Bagić, Krešimir; Puljić, Gabrijela; Ryznar, Anera]. E-knjiga: <https://stilistika.org/piscev-jezik-u-hrvatskim-stilistikama-xix-stoljeca>. Pristup 10. svibnja 2019.
- Karabétian, Étienne. 2000. *Histoire des stylistiques*. Paris: Armand Colin.
- Molino, Jean. Za semiološku teoriju stila. U: *Bacite stil kroz vrata, vratit će se kroz prozor: suvremena francuska i frankofona stilistika*. [prir. Bagić, Krešimir]. Prev. Srđan Rahečić. Zagreb: Naklada MD, 293–348..
- Tenšek, Marijan. 2007. *Janko Tomić: književnik, učitelj, pedagog*. Zabok: Elektronika.
- Till, Dietmar. 1997. *Rhetorik der Aufklärung Theorie und Praxis der Rhetorik im Deutschland des 18. Jahrhunderts*. Tübingen: Universitätsbibliothek Johann Christian Sencckenberg.
- Tomić, Janko. 1875. *Hrvatska stilistika za pedagogije, preparandije, više djevojačke i muške građanske škole kao i za gimnazije i realke*. Zagreb: Tiskom Dragutina Albrechta.
- ²2019. E-knjiga: <https://stilistika.org/janko-tomic-hrvatska-stilistika>. Pristup 8. srpnja 2019.
- Tomić, Petar. 1876. Kritika na kritiku. *Primorac* 4, 91–95.
- Ž. [Živanović, Jovan]. 1875. Janko Tomić – Hrvatska stilistika. *Javor* (Novi Sad), 34: 1086–1087.

First Croatian stylistics

In 1875, a teacher in Karlovac Girls' College, Janko Tomić, published *Hrvatska stilistika* (*Croatian stylistics*), first textbook which introduces basic principles of discipline which is the modern successor of rhetoric to teaching. In introduction author defines stylistics as „scientific discipline which gives us rules and instructions for written speech in general“. In the middle part of the handbook Tomić offers definitions of key notions and procedures (style, writing, figures, monologue, dialogue, description, tale, dissertation). He concludes the book with concise information about rhetoric. Although Tomić followed similar German textbooks, his book represents an exceptionally important contribution to Croatian philology. It procures stylistics a place in teaching of language and literature, participates in shaping of Croatian stylistic terminology and offers to the reader a sort of anthology of texts of national and international authors which serve as an example of the described figures.

Keywords: style, stylistics, terminology, Janko Tomić

